

**AHMAD YASSAVIY «DEVONI HIKMATLARIDAGI» INSONNING
IJTIMOIY-MA'NAVIY QIYOFASI HAQIDAGI QARASHLARI.**

Aktimirov Sunnatullo Damir o'g'li

SamDU Kattaqo'rg'on filiali Ijtimoiy ish yo'nalishi 3-bosqich talabasi

e-mail: sunnataktimirov@gmail.com

Hasanova Qunduzoy Baxtiyor qizi

SamDU Kattaqo'rg'on filiali Ijtimoiy ish yo'nalishi 3-bosqich talabasi

e-mail: xasanovaqunduz60@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada tarbiyaning tarixiy ildizlari, yurtimizda inson ma'naviy-axloqiy tarbiyasi muammosi bo'yicha olib borilgan izlanishlarda ilgari surilgan g'oyalar, xususan Ahmad Yassaviyning insonparvarlik g'oyalarining bugungi kunda yoshlar tarbiyasidagi ahamiyati to'g'risida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar. ijtimoiy, ta'lim, tarbiya, axloq, insonparvarlik, halollik, nafs tarbiyasi, ma'naviy meros.

Аннотация. В данной статье рассматриваются исторические корни воспитания, идеи, выдвинутые в исследованиях по проблеме духовно-нравственного воспитания человека в нашей стране, в частности значение гуманистических идей Ахмада Яссави в воспитании молодежи сегодня.

Ключевые слова. социальное, воспитание, воспитание, нравственность, гуманность, честность, воспитание эго, духовное наследие.

Annotation. This article reflects on the historical roots of upbringing, the ideas put forward in the research on the problem of human spiritual and moral education in our country, in particular on the importance of the humanitarian ideas of Ahmad Yassawi in youth education today.

Keywords. social, educational, upbringing, morality, humanity, honesty, nafs upbringing, spiritual heritage.

Ahmad Yassaviyning dunyoqarashi uning "Devoni hikmat" asarida bayon qilingan. "Devoni hikmat" turkiy adabiyotning noyob yodgorliklaridan biri bo'lib, muallifning islom dini, kalom falsafasi, va tasavvuf bilan emas, balki o'sha davr ijtimoiy tartiblari, dehqonlar, chorvadorlar va hunarmandlarning hayotini juda yaxshi bilganligidan daloat beradi.

Yassaviy ushbu hikmatlarida tasavvufni, tariqatni turkiy qavmlar uchun tushunarli tarzda, sodda uslubda bayon qilish, ularga singdirish yo'lini tanlagan. "Ahmad Yassaviy, - deydi professor Najmiddini Komilov, - Qur'on hikmatlari, hadislar mazmunini va tasavvuf g'oyalarini qo'Shib kuylagan. Uni insofu-adolat,

halollik va to'g'rilikni oriflik, oshiqlik, xilvat va uzlat bilan bog'lagan. U birinchi bo'lib tasavvuf g'oyalarini turkiylar orasiga yoyib, nafs va xudbinlik kabi ko'pgina yomon illatlarni qattiq tanqid qildi” Darhaqiqat, diniy motivlarda yozgan hikmatlarining “hujayralarida” ham, adolat, to'g'rilik, halollik kabi “yer ishlari” bilan bevosita bog'langan mavzularidagi She'rlarida ham tasavvuf falsafasining zarralari sezilib turadi.¹

Nafs yo'lig'a kirgon kishi rasvo bo'lur,
Yo'ldin ozib, toyib, to'zub gumroh bo'lur,
Yotsa-tursa Shayton bilan hamroh bo'lur...

Shoir nafs bandalariga qarata, ”Nafsni tebgil, nafsni tebgil, ey badkirdikor”, deb murojaat etadi. Va: “Nafsini mani yo'ldin urib xor ayladi, Termultirib xaloyiqqamani zor ayladi”, - deya nafs uchun “itdek kezib” yurganlarini ham sir saqlamaydi. Xullas, Yassaviyning xulosalari Shuki, nafs- ichki, lekin juda katta duShman. U insondagi butunlikni sindiradi. Uning amirlaridan ma'naviy osoyishtaliklar barham topadi.

Shu bois “Nafsni tepib mehnat etsa rohat” anglanmog'i kerak. Yassaviy hikmatlaridagi bu g'oyaviy yo`nalish.

¹ N.Komilov. Yassaviy. “Xalq so`zi”, 1993, 6 avgust.

Alishir Navoiy she'riyatida yanada keng miqyoslarda yangi yangi ifodalar bilan rivojlantirilgan. Navoiy qo'yidagi satrlari Shu jiha

tdan harakterlidir: Nafs amrida har nechaki tolpin g'aysen,

Ko'p garchi butunlik tilasang, sing'aysen.

Kom istayu necha elga yoling'aysen,

Nafsing'a xilof aylakim tang'aysen.

Ma'nan, ruhan, axloqan kamol topgan inson, nafsning quliga aylanib qolmaydi, ta'magirlik qilmaydi, yeb-ichishni, boylik to'plashni hayotning mazmuni, yashashdan maqsad deb tushunmaydi. Bunday inson olam sir-asrorlaridan xabardor bo'ladi, o'zi va o'zgalarni xurmat qiladi, qadrlaydi, o'zligini anglab yetadi, milliy tili, tarixi, madaniyati, urf-odatlarini, qadriyatlarini yuksak darajada e'zozlaydi, ular bilan faxrlanadi. Ruhiiy-ma'naviy boylik insonni behad go'zallashtiradi va ayni paytda uni yomon xislatlardan qutqaradi, noto'g'ri yo'ldan qaytarib to'g'ri yo'lga boshlaydi, adolat uchun kurashishiga, xalq yo'lida kamarbasta bo'lishiga da'vat etadi. Inson vujudi, amaliy faoliyati, fe'l -atvorida ruhiy-ma'naviy tomonlar keyinga surib tashlanib, bema'ni hislar va nafs lazzatlariga berilishi g'oliblik qilsa, unday inson nafs tuzog'iga ilingan, nafs esa uning eng xatarli dushmani, ichidagi g'animga aylangan bo'ladi. Agar nafs to'xtovsiz rivojlanib boraversa, unga vaqtida qarShilik qilinmasa, u kishini kundan-kunga to'g'ri yo'ldan ozdiraveradi, rasvoi-jahon qiladi. Hoja Ahmad Yassaviy ta'biricha, "nafs yo`liga

kirgan kishi rasvo bo`lur, yo`ldan ozib, toyib, tuzib gumroh bo`lur. Yotsa, tursa shayton bilan hamroh bo`lur..."Nafsigra erk bergan kishi, sharq musulmon falsafasida qayd etilishicha, behisob azob-uqubat, kulfatlarga giriftor bo`ladi. Nafsigra erk berib, mol-dunyo to`plashga berilib ketgan, o`zgalarni uylamaydigan, boshqalar tashvishi bilan kuyib yonmaydigan odam odamiylikdan chiqishi natijasida el-yurt e'tiboridan chetda qoladi. Nafs hakim bo`lgan kungillardan ruh-ma'naviyat chekinadi.

Ko`ngil butunlay nafs diyo riga aylanadi. Bu kungil hech kimga yaxshilik keltirmaydi. Barcha razilliklaru zuravonliklar, barcha insofsizliklaru makru hiylalar va oqibatsizliklar, bularning hammasi nafs tufaylidir, nafs bandasi bo`lib qolishning oqibatidir. Nafs - hiylakorlikning, quvlik - Shaytonlikning, uchiga chiqqan makkorlikning asosidir. Odamni oziq-ovqat, kiyim-kechak bilan ta'minlash mumkinu, ammo nafsiga erk bergan, ochofat kishining ko`zini mol-dunyoga tuydirib bo`lmaydi. Hadisi Sharifda aytilishicha, "Insonga bir vodiy tula molu dunyo berilsa, u ikkinchi vodiyning ham berilishini hohlaydi. Ikkinchidan keyin uchin-chisini va hokazo, uning nafi tuymaydi. Insonning ko`zini faqat tuprog` (qabr tuprog`i) tuydiradi. Bandaning molu dunyoga qo`ygan hirsu ikki och bo`rining quy podasiga qilgan tajovuzidan ko`ra zararliroqdir. Zero, bu bilan o`z dini-iymoniga putur yetkazadi".²

Insonni ma'naviy, axloqiy jihatdan bezaydigan ajoyib fazilatlardan biri halol, pokiza yashash, birovlarning xaqiga zarracha bo`lsada hiyonat qilmaslikdan iboratdir. "Turkiston mulkining Shayxul mashoyixi" Hoja Ahmad Yassaviy e'tiqodicha, "Xaq yo`liga kirib bo`lmas pok bo`lmasdan". Halol bilan haromni farqlaSh, faqat o`z mehnati evaziga tirikchilik qilish, harom -harishdan jirkanish, haromxurlikni eng katta gunohi azim va ahloqsizlikdeb bilish - bular sharq faylasuflarining eng muhim g`oyalaridan bo`lib hisoblanadi. Sharqning buyuk faylasuflari, birinchi navbatda diniy al-lomalar, shayxlar, sufiylar halol yeb ichib, pokiza yashashni targ`ibot, taShviqot etibgina qolmasdan, bu masalada o`zlari shaxsan namuna ham bo`lganlar. Ilmiy va diniy allomalar harom taomni yoqtirmaganlar, ko`plari hatto Shoxu amirlarning tuhfasini ham qabul qilmaganlar va boy-amaldorlarning mol-mulkini harom deb e'lon qilganlar.²

² N. Komilov. Tasavvuf. -T.: «Yozuvchi», 1996 y

Qo`lidan ish keladigan har bir olimu-fuzalo, sufiyu-shayx foydali mehnat bilan Shug`ullangan, faqat o`z mehnati bilan topilgan nonni halol deb bilishgan. Masalan, Ahmad Yassaviy dehqon bo`lgan, Shayx Ibrohim Ozariy g`isht teruvchi, Shayx Bannan hammollik qilgan, Shayx Abul hasan duradgorlik bilan shug`ullangan, Bahovuddin Naqshband kimxobga gul naqshlagan, Bahovuddinning piri Sayd Kulol kulolchilik qilgan va paxsa urgan. Shayxlar va ulamolar atrofidagi darveshlar, Shogirdu muridlar ham birgalashib qurg`on qurganlar, vaqt yerlarni

ishlaganlar, bog`dorchilik chuponlik bilan shug`ullanganlar Ularning hammasi tasavvuf falsafasining "luqmai halol" qoidasiga qat'iy amal qilganlar.

Jiddiyroq o`ylab qarang, mazkur satrlar bitilgan chog`larda, deylik, "abort", "tirik yetim", "yetimxona", "qariyalar uyi" kabi tushunchalar, hattoki bular xususidagi tasavvurlar ham yo`q edi! O'tgan to`qqiz asr mobaynida odam bolasining qalbidagi mehr-muhabbat hissi kuchaydimi-susaydimi, kim biladi, lekin o`z zamondoShlari qalbidagi bemehrlikdan afsus-nadomatlar chekib ozmuncha shoh satrlar va shoh asarlar bitilmagan. "Mehr ko`p ko`rguzdim, ammo mehribone topmadim" deb yozgan edi Alisher Navoiy. "Boshimni silashga bir mehribon qo`l, bir og`iz shirin so`z nondek arzanda, Men odam edim-ku, inson farzandi" deya bo`zlagan edi G`afur G`ulom... Shoh satrlardan shoh asarlarga o`tsak, yana G`afur G`ulomning mashhur "Shum bola" asari, Oybekning "Bolalik" va Abdulla Qahhorning "O`tmishdan ertaklar" qissalari ota-ona, qavm-qarindoshdagina emas, umuman, el-ulus va tuzum-jamiyatda bemehrlik-beshafqatlik kuchaygani, yetimlik va ruhiy qashshoqlik fojialari ta`sirchan qalamga olingan.³

³ N.Komilov. «Komil inson haqida 4 risola». -T.: «Ma`naviyat»,1997 y.

Adabiyotlar:

1. Axmad Yassaviy. Ibroxim Haqqul. – T.: Gafur Gulom nashriyoti, 2001 yil.
2. Al-Buxoriy. Hadis, Al-jome` as-sahih. -T.: "Qomuslar" bosh tahririyati, 1991-1992 yillar , 1- 4-kitoblar.
3. N. Komilov. Tasavvuf. -T.: «Yozuvchi», 1996 y
4. N.Komilov. «Komil inson haqida 4 risola». -T.: «Ma`naviyat»,1997 y.
5. Lex.uz
6. Ziyonet.uz